

Андрей Захариев, Димитър Костов, Мартин Димитров

ЧЛЕНСТВОТО В ЕС – КОНВЕРГЕНТНИ РЕЗУЛТАТИ, ПРОБЛЕМИ И ТЕНДЕНЦИИ

EU MEMBERSHIP – CONVERGENT RESULTS, PROBLEMS AND TRENDS

Abstract: The new EU members after 2004, generates two unmistakable trends: first, the trend of increasing the size of the Union in the direction of population, territory, cultural diversity and block GDP, and second, trend of decrease in the average level of income in the EU, measured *per capita*. The latter is mostly due to the inclusion in the European Union of countries which have strong net needs for resources to support the process of convergence, leading to a levelling of standards for labour productivity and income. This article aims, from a position of convergence process, to assess problems, results and trends of EU membership in the enlargement process and the post crisis economic recovery. The article is structured into five separate components, supplemented by closing with key conclusions and recommendations.

Keywords: convergence, EU, private investments

Членството в ЕС е израз на политическа воля и национален и блоков консенсус. С развитието на съюза в посока разширяване до сегашния мащаб от ЕС-28 икономическите измерения на процеса водят до противоположни тенденции. Практически с вълната на разширяване от 2004 г., 2007 и 2014 г., се отчитат два тренда: първо, тренд на повишаване мащабите на съюза в посока население, територия и блоков БВП и второ, тренд на понижение в средното ниво на доходите в ЕС, измерено *per capita*. Последното се дължи най-вече на включването в Европейския съюз на страни, които имат силна потребности от ресурси за подкрепа на процесите на конвергенция и изравняване на стандартите за производителност на труда и доходи. На този фон настоящата статия си поставя за **цел** да оцени от позицията на конвергенцията проблемите, резултатите и тенденциите от членството в ЕС в процеса на разширяване и посткризисно икономическо възстановяване. Статията е развита в пет отделни компонента, допълнени със заключение с основни изводи и препоръки.¹

1. Обща рамка на интеграционната политика в ЕС

В разнообразни изследвания на икономисти и администратори се споделя консенсус за общата цел на икономическата политика на ЕС, обвързана най-вече с изграждане на общ европейски пазар, където да се осигури благоденствие на гражданите на страните-членки чрез самостоятелно и интегрално паралелно функциониране на пазара на капитали, пазара на стоки, пазара на услуги и най-вече пазара на труда. За постигането на тази цел ЕС развива бюджетен механизъм на солидарно прераз-

¹ Участието на авторите в написването на статията е както следва: проф. д-р Андрей Захариев – увод, резюме и библиография; ас. д-р Димитър Костов – част първа; докт. Мартин Димитрова, част втора, част трета, част четвърта, част пета и заключението.

пределение на ресурси от страни, нетни донори, към страни, нетни получатели на ресурсна подкрепа, която намира израз чрез постигането на по-висока степен на конвергенция не само за икономиките на страните членки, чрез приоритетно за националните интереси разпределяне на средства по съответни национални оперативни програми от съответни централни за ЕС фондове. Това де факто субсидиране на намиращите се под средното за ЕС ниво на доходи *per capita*, има своите конкретни параметри и ефекти, позволяващи в определен момент дадена страна-членка да промени статута си от страна ползвател на ресурси за конвергенция в страна, донор на ресурси за конвергенция. Все пак може да се разгледа и ситуацията, при която подобно разпределение на ресурсите да страда от пороци за неефективност. В множество приоритети в национални 7-годишни програмни периоди се залагат чисто пазарни принципи, които да подкрепят икономическите агенти и най-вече бизнеса в генериране на икономически растеж. Това естествено трябва да се базира върху пазарните принципи на оценка на конкуриращи се проекти.

Ето защо Европейският съюз като цяло и институциите на ЕС са пример за провеждане на активни политики както в реалния сектор на икономиката, така и в публичния сектор, където се носи отговорност за всички социалнозащитни дейности. Респективно всяка конкретна активна политика трябва да бъде обвързана с постигане на съответни цели, оценявани със съответни измерители на прогрес. Следователно за всички страни-членки от групата на нетните-получатели на ресурси от бюджета на ЕС ефектът от еврочленството може да намери изражение в две насоки: конкретното преодоляване на отклонението в минус от съответното средно за ЕС равнище на доходи, от една страна, и темпа на преодоляване на това негативно отклонение, от друга страна, измерен на съответна времева база. Формулираните две насоки естествено могат да бъдат национално измерени и съпоставени, където различията в темпа на конвергенция могат да се търсят и в ролята на националните инвестиции, като основен двигател и фактор на растежа, съпътстващо усвояването на грантови ресурси от еврофондовете.

2. Конвергенцията като постигнат PPS стандарт

По време на членството в ЕС страните от ЦИЕ постигат твърде различни резултати. В тази връзка изглежда логичен въпросът да се изчисли постигнатата конвергенция на годишна база за ефективния период на членство в Общността. Конвергенцията се разглежда като съотношение на БВП на глава от населението според ППС за дадена страна, отнесено към средната стойност на същия показател за ЕС 28². В таблица 1 се разглежда изменението на БВП на глава от населението според паритета на покупателната сила. Предпоследната колона представлява конвергенцията за периода 2002 – 2014 г. със средния БВП на ЕС. Последната колона (Δ EU), която показва изменението на показателя след присъединяването на дадената страна-членка, фактически оценява конвергенцията като функция на положителните ефекти от приемането на съответната страна в ЕС.

Ако ЕС 28 е база от 100% и оценяваме общия напредък за годините преди 2014 г., можем да оценим, че България и Румъния са на последни места по конвергенция от всички страни от Централна и Източна Европа със съответно 47% и 55% спрямо средното за ЕС. Ако анализираме обаче ефекта на самото членство в ЕС за България и Румъния се вижда, че Румъния постига два пъти по-висока степен на конвергенция спрямо България, съответно 13% спрямо 6%. За периода 2009 – 2014 г. Гърция отчита отрицателна конвергенция – 22 % спрямо средния БВП на ЕС. През 2014 г. Естония, Литва и Словакия изпреварват Гърция, включително благодарение на постигнатата от тях висока положителна конвергенция след кризата. За периода 2002 – 2014 г. най-добри показатели отчитат Литва, Естония и Румъния, съответно 32%, 28% и 26%.

² По проблема за конвергенцията вж. подр.: Радков, В. и А. Захариев. Международни финанси. В. Търново: АБАГАР, 2015; Patev, Pl. International Financial Management. V. Tarnovo, ABAGAR, 2012; Pavlov, Ts. Application of Behavioral Finance in Modeling Bulgarian Equity Risk Premium. // Business Management, 2015, vol. 2, AI Tsenov, 2015, pp. 89 – 120.

Таблица 1. Изменение на БВП per capita по стандарт PPS след 2002 г. в ЕС
(БВП на ЕС(28)=100)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014-2002	Δ EU
ЕС (28)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	0	
Еврозона (18)	111	110	109	109	109	109	109	108	109	108	108	107	107	-4	
България	31	33	35	36	38	41	44	45	45	45	46	46	47	16	6
Румъния	29	31	34	35	38	42	48	49	50	51	54	54	55	26	13
Хърватска	53	56	57	58	58	61	63	62	59	60	60	59	59	6	0
Латвия	41	45	47	51	55	60	60	53	52	56	60	62	64	23	17
Унгария	60	62	62	62	62	61	63	64	65	65	65	67	68	8	6
Полша	47	48	49	50	50	53	54	59	62	64	67	67	68	21	19
Естония	48	52	55	59	64	68	68	62	63	69	74	75	76	28	21
Гърция	91	94	96	92	94	92	94	95	87	77	74	74	73	-18	
Литва	43	49	50	53	56	61	63	56	60	65	70	73	75	32	25
Словакия	53	55	56	59	62	67	72	71	73	73	75	76	77	24	21
Чехия	74	77	79	80	81	84	81	83	81	83	82	83	85	11	6
Словения	82	83	86	86	86	87	89	85	83	83	81	81	83	1	-3
Германия	115	116	116	116	115	116	116	115	119	122	122	122	124	9	
Ирландия	139	142	144	146	146	147	132	129	130	132	132	132	134	-5	

Заб.: Показателят Δ EU се изчислява за страните от вълната на разширяване през 2004 и 2007 като изменение на БВП per capita по стандарт PPS за 2014 към годината на приемане за съответната страна.
Източник: Eurostat³

Трите страни, които успяват в най-голяма степен да се възползват от еврочленството, по критерия конвергенция със средния БВП на ЕС, са Литва (25%), Естония (21%) и Словакия (21%). Тези страни постигат почти три пъти по-висока степен на конвергенция от България спрямо ЕС след влизането в Общността. Ако допуснем, че пречка за България е финансовата криза от 2008 г., която започва само година след ефективното членство, то следва въпросът как Румъния при същите условия постига повече от два пъти по-добри резултати.

3. Оценка на постигнатата конвергенция след членството в ЕС

Различните периоди на членство в ЕС за отделните страни затруднява коректното съпоставяне на данните за постигнатата конвергенция. По тази причина в Таблица 2 се изчислява показателят постигната конвергенция за периода на ефективното членство в ЕС (ЕС 28 Δ/на година), като се разделя на броя години в ЕС⁴. По този начин по-коректно могат да се открият страните, които най-добре се възползват от членството в Общността за повишаване на доходите.

Методът позволява страните да бъдат разделени в три групи (виж таблица 2). В първата са тези, които успяват максимално ефективно да се възползват от членството в ЕС за увеличаване на благосъстоянието. Тази група включва Литва, Естония, Словакия, Полша и Румъния. За тези страни всяка година членство в ЕС съкращава с около 2% разликата със средните нива на БВП за ЕС 28, според ППС. За тази група страни е характерно, че в момента на присъединяване към ЕС са имали около половината от осреднената стойност на показателя БВП за ЕС 28. Втората група страни включва България, Чехия и Унгария, за които е налице положителна конвергенция с ЕС, но тя е около два пъти по-бавна в сравнение с първата група. Необходимо е да се отбележи, че в годината на присъединяване към ЕС, Чехия и Унгария имат значително по-висок БВП на глава от населението според ППС от България. Съществената „ножица“ между БВП на глава от населението в България и средното за ЕС би следвало да бъде предпоставка за добър потенциал за висока позитивна конвергенция, който до момента изглежда неизползван, основно следствие на спада на икономическия растеж след 2008 г.

³ Подход, разработен в „За ефективна фискална политика в отворената икономика на ЕС“, 2015, и актуализиран и допълнен от автора.

⁴ Малта и Кипър не са включени, защото, поради островния си характер, са специфичен случай.

В третата група остават Словения и Хърватска, които по време на членството в ЕС не отчитат положителна конвергенция. Няма как да не се отчете обстоятелството, че в случая на Словения още в годината на присъединяване към ЕС е налице достигане на 86 процентни пункта от средния БВП на ЕС 28. Хърватска е член на ЕС от 2013 г. и е твърде рано за извеждане на заключения, но в първите две години на членство не се отчита засилване на конвергентния процес с ЕС 28.

Таблица 2. Показатели за конвергенция след членството в ЕС

	ЕС 28 Δ/на година	БВП на глава/ЕС 28 според ППС в годината на присъединяване към ЕС
Литва	2,27	50
Естония	1,91	55
Словакия	1,91	56
Полша	1,73	49
Румъния	1,63	42
Латвия	1,55	47
България	0,75	41
Чехия	0,55	79
Унгария	0,55	62
Словения	0	86
Хърватска	0	59

Източник: Евростат и собствени изчисления

4. Оценка на въздействието на бюджетните разходи и частните инвестиции върху БВП

Доколко е целесъобразно намалелите частни инвестиции след 2008 г. да бъдат компенсирани с увеличаване на държавните разходи и така да се стимулира по-висок растеж и съответно, по-бърза конвергенция с ЕС. За малки и средни отворени икономики е твърде вероятно допълнителната ликвидност относително бързо да „изтича“ извън националната юрисдикция, с което не се постига ефектът на вторично, третично и т.н. завъртане, което би благоприятствало икономическия растеж⁵. За допълнително анализиране на тази хипотеза се разглеждат в общ модел всички малки и средни икономики в ЕС (население под 10 млн. души).

Чрез метода на регресионния анализ се оценява поведението на БВП на изследваните страни. Прилага се стандартна линейна регресия за периода след кризата 2010 – 2014 г. с графична диагностика за линейност, автокорелация в остатъците, хомоскедастичност и нормалност. Зависима променлива е БВП (GDP), а предиктори – държавните разходи (EXP) и частните инвестиции (INV). Регресионният анализ се прави за всяка година от периода 2010 – 2014 г. поотделно, за да се проследи дали коефициентите на зависимост остават относително постоянни или се променят. Например теоретично е възможно в първите години след кризата връзката на държавните разходи с БВП да бъде по-силно изразена в условията на съществено свиване на притока на частни капитали във всяка една от разглежданите малки и средни икономики. Следвайки тази логика, е възможно с относителното нормализиране на инвестиционния климат, с отдалечаване от кризисните години, въздействието на държавните разходи върху БВП да намалява. Алтернативно, ако се окаже, че за всяка от разглежданите години в периода 2010 – 2014 г. коефициентите на зависимост на БВП от частните инвестиции и от държавните разходи остават близки по стойности, това ще означава, че дори в условията на силно

⁵ Не са включени Люксембург и Кипър поради липса на данни.

намалял приток на частни капитали, въздействието на държавните разходи върху БВП не засилва своята интензивност за единица за разглежданите малки и средни отворени икономики.

На тази основа, се определя и целта на анализа – да се оцени ефективно ли е заместването на намалелите частни инвестиции с допълнителни държавни разходи за малки и средни отворени икономики. Факт е, че Гърция значително влошава финансовото си положение вследствие на опита да въздейства върху неблагоприятния бизнес цикъл с увеличаване на държавните разходи. И други страни обмислят и дори частично се опитват чрез увеличаване на държавните разходи да постигнат мултипликационен ефект върху растежа. За управляващите винаги стои дилемата, дали да ограничат държавните разходи с цел намаляване на бюджетния дефицит и ограничаване растежа на дълга или да се опитат през държавна инвестиционна програма да засилят вътрешното търсене и евентуално така да компенсират намалелите частни инвестиции. „Балтийският“ опит на мащабно ограничаване на държавните разходи, включително чрез функционален анализ за ефективност, носи положителни резултати, в това число и защото бързите мерки за стабилизиране на публичните финанси запазват поне част от доверието на частния сектор и инвеститорите, че държавата приема коригиращи мерки за излизане от кризата.

В обхвата на анализ попадат всички страни от ЕС с население до 10 млн. души⁶ – 15 държави. Селектирани са малки и средни икономики, защото при тях, поради ограничения вътрешен пазар, увеличените държавни разходи с висока степен на вероятност изтичат извън националната юрисдикция и не се получава ефектът от вторичното и третично завъртане в рамките на икономиката. Съответно най-малък ефект върху БВП ще има от държавните непроизводствени разходи, за които може основателно да се предположи, че първи ще „изтекат“ извън националната юрисдикция при малък обем на вътрешния пазар и продължаваща предпазливост както в инвеститорите, така и в населението, като остатъчен резултат от финансовата криза.

5. Емпирични резултати

Резултатите от анализа за периода 2010 – 2014 г. установяват:

- зависимост със значими коефициенти.
- статистически значим и с висока обяснителна способност модел.

Таблица 3. Коефициенти на влияние върху БВП

	2010	2011	2012	2013	2014
Държавни разходи	1.138	1.166	1.156	1.119	1.1184
Частни инвестиции	2.199	2.112	2.062	2.208	2.1157

Източник: Собствени изчисления въз основа на данни от Евростат и МВФ

2010

Coefficients:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	3.738e+03	1.450e+03	2.578	0.0242 *
EXP	1.138e+00	8.343e-02	13.642	1.14e-08 ***
INV	2.199e+00	2.493e-01	8.818	1.37e-06 ***

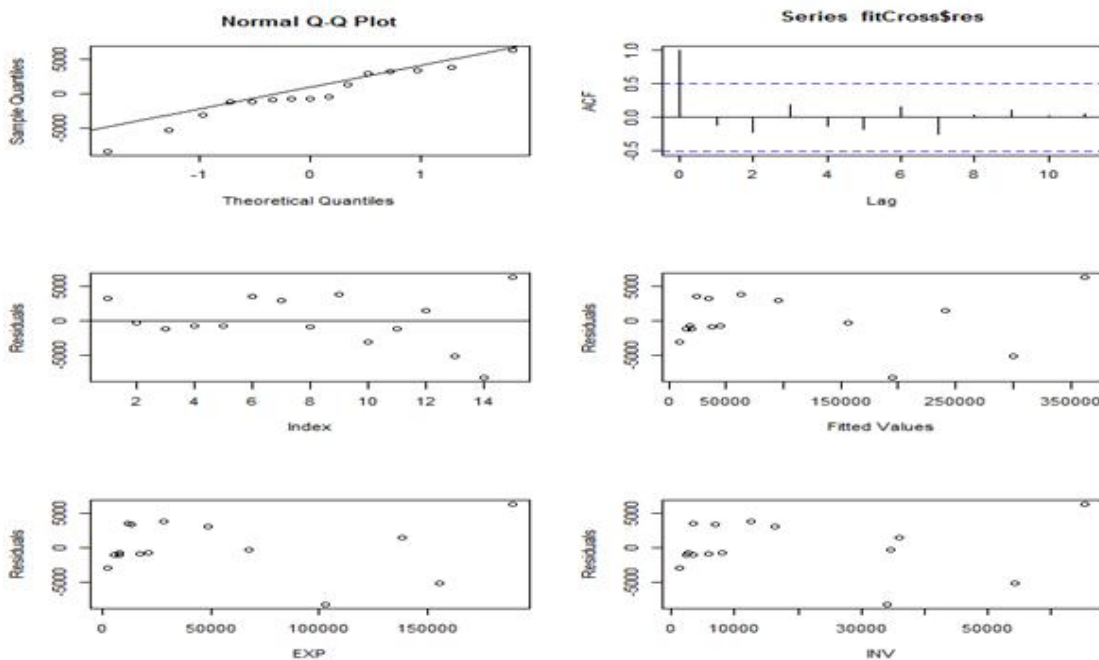
—
Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 4042 on 12 degrees of freedom

Multiple R-squared: 0.9989, Adjusted R-squared: 0.9988

F-statistic: 5705 on 2 and 12 DF, p-value: < 2.2e-16

⁶ Не са включени Люксембург и Кипър, поради липса на данни.

2011

Coefficients:

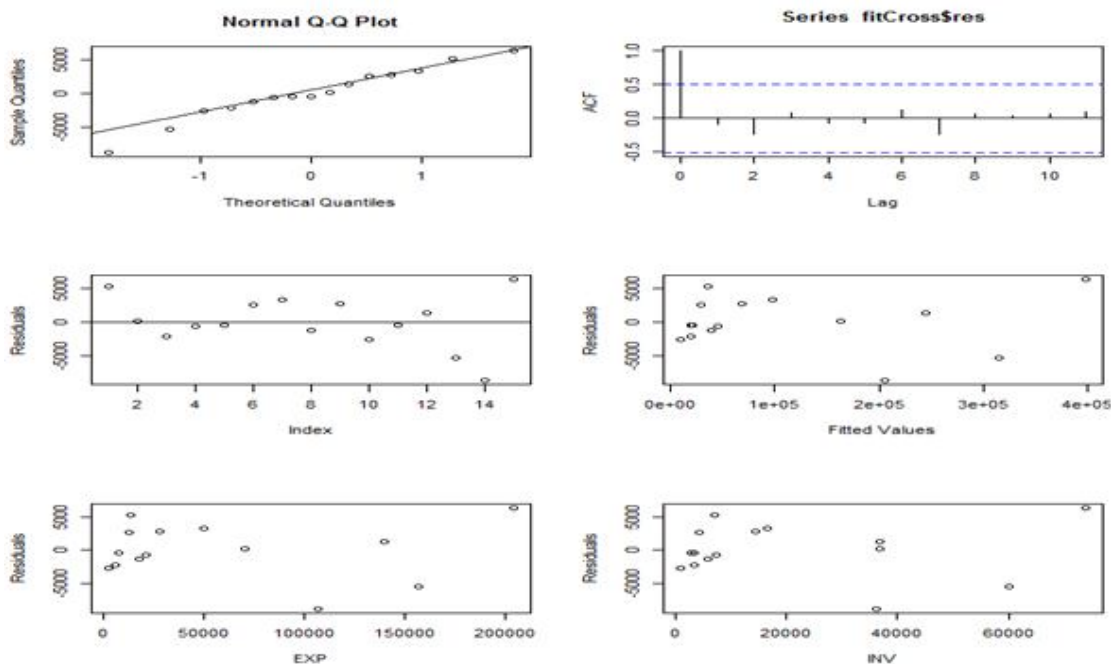
	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	4.080e+03	1.496e+03	2.728	0.0183 *
EXP	1.166e+00	8.036e-02	14.507	5.69e-09 ***
INV	2.112e+00	2.276e-01	9.280	7.98e-07 ***

Signif. codes: 0 ‘***’ 0.001 ‘**’ 0.01 ‘*’ 0.05 ‘.’ 0.1 ‘ ’ 1

Residual standard error: 4225 on 12 degrees of freedom

Multiple R-squared: 0.999, Adjusted R-squared: 0.9988

F-statistic: 5958 on 2 and 12 DF, p-value: < 2.2e-16

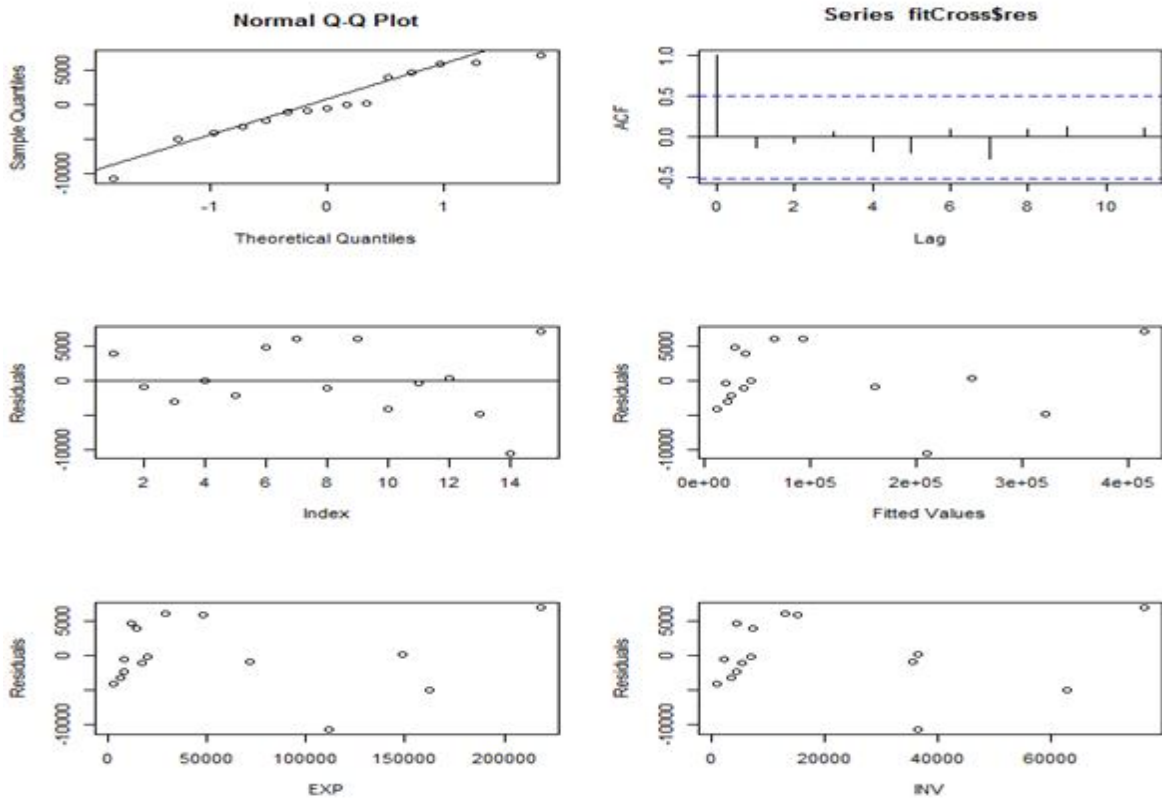

Coefficients:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	5.558e+03	1.837e+03	3.025	0.0106 *
EXP	1.156e+00	9.004e-02	12.834	2.28e-08 ***
INV	2.062e+00	2.628e-01	7.844	4.59e-06 ***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 5252 on 12 degrees of freedom
 Multiple R-squared: 0.9986, Adjusted R-squared: 0.9983
 F-statistic: 4133 on 2 and 12 DF, p-value: < 2.2e-16

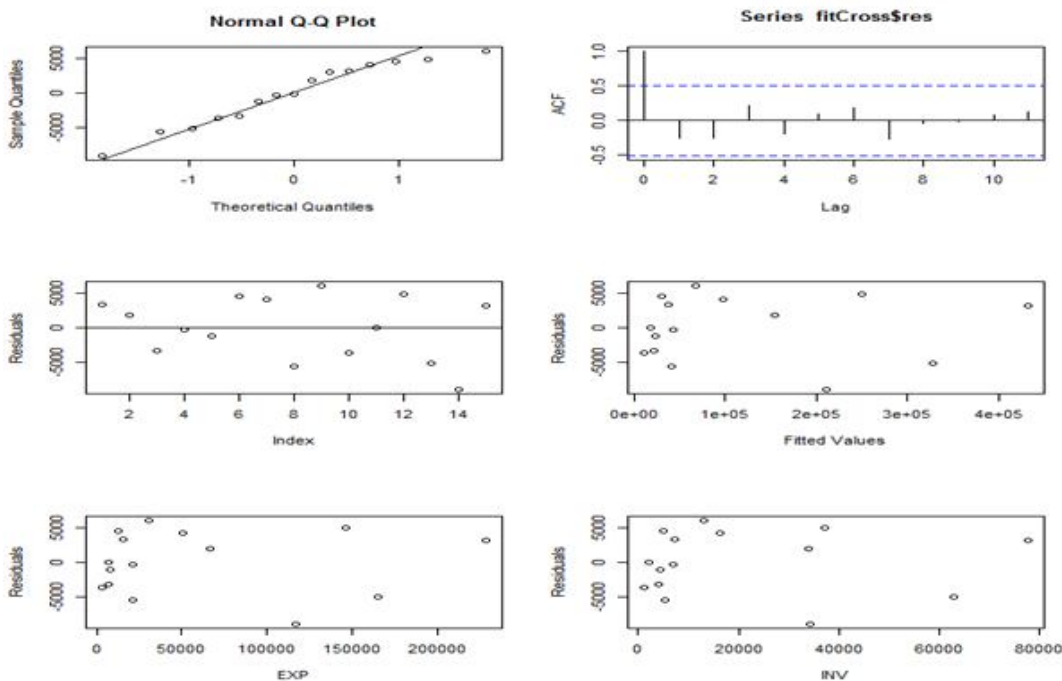
2013

Coefficients:

	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	5.101e+03	1.705e+03	2.992	0.0112 *
EXP	1.119e+00	8.591e-02	13.022	1.94e-08 ***
INV	2.208e+00	2.549e-01	8.664	1.65e-06 ***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 4889 on 12 degrees of freedom
 Multiple R-squared: 0.9988, Adjusted R-squared: 0.9986
 F-statistic: 4988 on 2 and 12 DF, p-value: < 2.2e-16

2017

Coefficients:

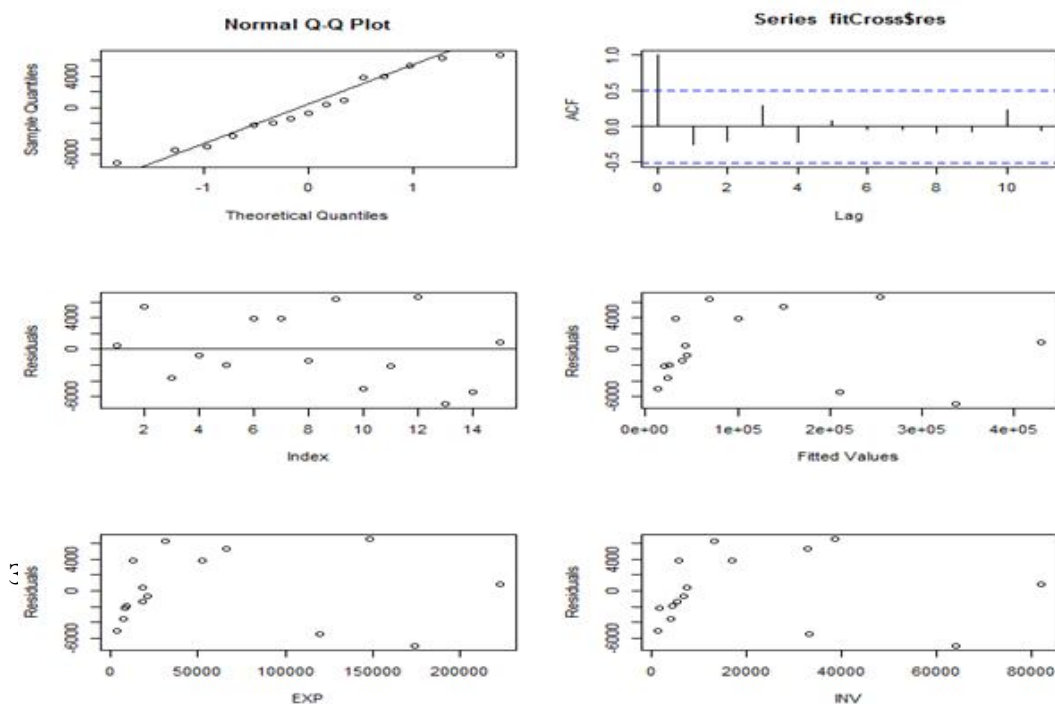
	Estimate	Std. Error	t value	Pr(> t)
(Intercept)	6533.3447	1644.2484	3.973	0.00185 **
EXP	1.1184	0.0846	13.220	1.63e-08 ***
INV	2.1157	0.2435	8.688	1.60e-06 ***

Signif. codes: 0 ‘***’ 0.001 ‘**’ 0.01 ‘*’ 0.05 ‘.’ 0.1 ‘ ’ 1

Residual standard error: 4747 on 12 degrees of freedom

Multiple R-squared: 0.9989, Adjusted R-squared: 0.9987

F-statistic: 5292 on 2 and 12 DF, p-value: < 2.2e-16

- относително нормално разпределени остатъци (вж. графика на ред 1, колона 1);
- отсъствие на значима автокорелация (вж. графика на ред 1, колона 2);
- равномерното разпределение на остатъците от регресията около нулевата линия показва отсъствие на тенденция, което кореспондира с константна вариация при наличие на две екстремни стойности (графика на ред 2, колона 1);
 - съгласно графиката позиционирана на ред 2, колона, не се забелязва тенденция, репс. хетероскедастичност не е налице, което се установява от относително равномерното разпределение на остатъците около изгладените стойности;
 - графичните разпределения от трети ред не дават основание да се търси нелинейна зависимост. Следователно линейният модел може да се приеме за генериращ статистически значими резултати.

* * *

На база на изложеното могат да се обобщят следните основни изводи:

1) Връзката между частните инвестиции и БВП е много по-силно изразена (почти два пъти) в сравнение с тестваното взаимодействие между бюджетните разходи и Брутният вътрешен продукт. Резултатите за всяка от годините в периода 2010 – 2014 г. са близки по стойности, поради което може да се говори за тенденция. През първата година след Глобалната финансова криза (2010 г.) връзката на държавните разходи с БВП не е по-интензивна в сравнителен план с останалите разглеждани години.

2) Въпреки че в периода 2010 – 2014 г. има съществен спад на нивата на общите инвестиции (най-вече на частните), резултатите не показват увеличаване на въздействието на бюджетните разходи върху номиналния БВП. Следователно логиката, че оттеглянето на частните инвестиции отваря нови полета и потенциално повишава полезността на държавните разходи не се вижда по никакъв начин в резултатите. При това положение може да се каже, че заместването на по-ниските нива на инвестиции с по-високи бюджетни разходи трудно може да запълни финансовия и инвестиционен вакуум, когато става въпрос за малки и средни отворени икономики.

3) Във връзка с горното, страните, които се опитват да преодолеят последствията от кризата с увеличаване или дори запазване на високи бюджетни разходи, понасят риск от забавяне на възстановяването, защото сигурният резултат е увеличаване на бюджетния дефицит и по-висок дълг, а ефекта върху растежа остава неясен и хипотетичен. В ситуация на финансова криза публичните финанси са поставени под стрес поради намалелите приходи и нуждата от допълнителни разходи за финансиране на нови дефицити. Ако на този фон, се предприемат и допълнителни разходи с цел повлияване на бизнес цикъла, съществено се увеличават рисковете от свръхдефицит.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Радков, В. и Захариев, А.** Международни финанси. В. Търново: АБАГАР, 2015. // **Radkov, V. i Zahariev, A.** Mezhdunarodni finansi. V. Tarnovo: ABAGAR, 2015.
2. **Patev, Pl.** International Financial Management. V. Tarnovo: ABAGAR, 2012.
3. **Pavlov, Ts.** Application of Behavioral Finance in Modeling Bulgarian Equity Risk Premium. // Business Management, 2015, vol. 2, AI Tsenov, 2015, pp. 89 – 120.
4. **Prodanov, St. and Pavlov, Ts.** Comparative Analysis of the Leading Consumption-Based Asset Pricing Models. // Narodnostopanski arhiv, 2016, volume 1, pp. 20 – 46.
5. **Zahariev, A.** The Gold Reserves and National Deficits. // Narodnostopanski arhiv, 2012, volume 1, pp. 26-40.
6. **Zahariev, A.** Debt Management. V. Tarnovo, ABAGAR, 2012.
7. Евростат, МВФ. // Evrostat, MVF.